

Evert Lindkvist: *Gotlands romanska stensulptur. Visuella budskap i sten*. Gotlandsboken AB, Stockholm 2015. 414 s., ill. English summary. ISBN 978-91-981491-1-1.

Den svenska medeltiden är ett väl utforskat område, inte minst inom konstvetenskap. Den rika floran av publikationer hör delvis samman med intresset för etableringen av svensk konstvetenskap som akademisk disciplin kring sekelskiftet 1900. Även det stora inventeringsprojektet *Sveriges Kyrkor* kan sägas höra ihop med denna utveckling. Även om det projektet inte endast begränsades till de medeltida kyrkorna, väckte rönen om just dessa störst intresse inom medierna under första delen av 1900-talet. Inom konstvetenskapen fanns under etableringstiden en underliggande nationalistisk agenda. Den uttrycks genom en önskan om att lyfta fram en ärorik historia som kunde mäta sig med den europeiska, och medeltiden utmålades gärna som en svensk konstnärlig storhetstid. Att Sverige har en rik mängd arkitektur, skulptur och måleri bevarat från medeltiden, jämfört med länder där motsvarande material gått förlorat i både mer hårdföra reformationer, omfattande restaureringar och krig, är också en del i förklaringen till att forskningsområdet fortfarande är livskraftigt. Inte minst Gotland med sina drygt 90 bevarade medeltidskyrkor har lockat många konstvetare, med professor Johnny Roosval (1879–1965) som en central förgrundsgestalt. Evert Lindkvist har i den avhandling som ska recenseras här, *Gotlands romanska stensulptur. Visuella budskap i sten*, konkret använt sig av nämnda rika historia för att lämna ett nytt bidrag till kunskaperna om svensk medeltidsskulptur. Lindkvists avhandling erbjuder även en uppdaterad läsning av den romanska stensulpturen på ön med stöd av modernare analysmodeller och frågeställningar.

Redan i förordet framgår att detta är en avhandling som har tagit tid att genomföra. Det är ett ambitiöst hållet forskningsprojekt, vilket förutsätter en kunnig och väl insatt författare för att ros i hamn. Det råder ingen tvekan om att Lind-

kvist, som är född på ön och under många år verksam på Högskolan på Gotland, både är inläst på området och har god kännedom om det visuella materialet. Studien består dels av en omfattande historiografisk del, vilken belyser den romanska stensulpturen ur ett ”verkningshistoriskt” perspektiv; alltså en beskrivning av hur materialet diskuterats vetenskapligt inom skriftande konsthistoriska paradig. Dels består den av författarens egna bildanalyser av ett stort urval av romansk skulptur från Gotland. Syftet är att genom både den historiografiska genomgången och de egna analyserna visa bildernas ”betydelsebildning”, dvs. hur bilderna över tid och på olika sätt producerat och förmedlat mening. Vad forskare historiskt ansett vara forskningsbart utifrån materialet och aktuella forskningsparadigm är här en förutsättning för Lindkvists öppningar mot nya forskningsperspektiv – gamla sanningar kan därigenom bli ifrågasatta eller ytterligare problematiserade. Författaren strävar efter ett helhetsperspektiv som idag är sällsynt när kortare forskningsprojekt och internationell publicering i artikelform premieras.

Det finns alltid en risk för att en avhandling med en stark historiografisk grund kan få en refererande eller sammanställande slagsida, men så är inte fallet i denna studie. Istället skisseras en slags ”medelväg” för vår tids medeltidsforskning, mellan tradition och nyare konstvetenskapliga infallsvinklar. Detsamma kan även sägas om Lindkvists komparationer mellan medeltida text och bild. Genom att kartlägga forskningsområdet, med hjälp av att identifiera de olika skolor, vetenskapliga paradig och övriga förutsättningar som styr tolkningarna av gotländsk romansk stensulptur, finns hos Lindkvist en önskan att lyfta fram hur materialet fungerat som mötesplats för medeltidsforskningen under en lång tid. I de egna bildtolkningarna lägger han fokus på det visuella, dvs. det som finns uttryckt i bilderna i form av figurer, motiv, komposition och bildprogram. Med inslag av ikonografi och ikonologi, hermeneutik samt performativa tolkningsperspektiv görs grundliga analyser av ett urval bildskulpturer. Syftet är just att se bilderna som visuella bärare

av mening och att dessa äger betydelser i egen rätt, ställt i kontrast till den äldre forskning som främst sett bilderna som varande gestaltningar av givna textförlagor. Sammantaget är ambitionen att genom avhandlingens två huvudspår söka följa bildernas förmåga att förmedla innehåll på flera vitt skilda nivåer och på så sätt lokalisera bildernas plats i både dåtida medeltida och i äldre och nutida akademisk tankestruktur. En både diakron och synkron tolkning med andra ord.

Avhandlingens första del ägnas den historiografiska analysen med början från arkeologen och riksantikvarien Hans Hildebrands (1842–1913) publikationer kring svensk medeltid. Hildebrands syfte var att sprida kunskap om svensk medeltid som skulle leda till att svenska medeltidskyrkor i högre grad bevarades efter en tid av rivning och omfattande ombyggnationer i klassicerande stil. Nämnade Roosval tar mycket plats i den historiografiska delen, eftersom han vida-reförmedlade det gotländska materialet nationellt och internationellt genom dåtidens moderna konstvetenskapliga metoder. Inspirerad av tysk stilhistoria inordnade han den gotländska medeltidens bildmaterial i en kronologisk ordning, baserad på de mästare han tyckte sig kunna identifiera genom jämförande analyser av stilar och uttryck. Detta förfaringssätt, som bygger på forskaren som konnässör, gav så namn till anonyma mästare som används än idag. Därefter presenteras arkitekten och konsthistorikern Erik Lundberg (1895–1969) som anammade ett mer antikvariskt perspektiv med konnässörens blick som grund, och som kritiserande Roosvals syn på materialet och föreslog en alternativ kronologi. Konstvetaren Armin Tuulse (1907–1977) breddade därefter det internationella perspektivet österut. Det har alltid varit känt att den gotländska handeln i huvudsak gick i österled, men måhända var det drivkraften att placera svensk medeltid inom västerländska konsthistoriska paradigmen som gjorde att de bysantiska inslagen på gotländsk skulptur inte till fullo uppmärksammats tidigare. Tuulse var dessutom den som började benämna skaparna av de romanska skulpturerna som verkstäder istället för som enskilda mästare. Slutligen lyfts Harriet Sonne de

Torrens relativt samtida forskning fram (disputerade 2003, *De Fontibus Salvatoris. A Liturgical and Ecclesiological Reading of the Representation of the Childhood of Christ on the Medieval Fonts from Scandinavia*). Hon baserar sig på ett performativt perspektiv utifrån teologiska och liturgiska utgångspunkter.

Avhandlingens andra del redovisar det empiriska materialet utifrån en kritisk granskning av de stilgrupperingar som har sitt ursprung i Roosvals mästareattribueringar: Bysantinosgruppen, Semibysantinosgruppen, Hegvaldgruppen, Majestatisgruppen, Sigrafgruppen och Calicariusgruppen. Dessutom tillkommer objekt från nio kyrkor som inte kan sägas tillhöra någon av de etablerade stilgrupperingarna. Grundanslaget för analysen är stil, stilsammanhang och ikonografi. Ingen tror idag att skulpturerna är framställda av enskilda mästare, men benämningarna används eftersom det gör det enklare att hantera materialet även om gruppen av bilder som faller utanför indelningen riskerar att negligeras. Här blir de dock jämförbart uppmärksammade och avsnittet blir därmed en kvalitativ inventering av tillgången på bevarad romansk skulptur från Gotland.

Huvuddelen av avhandlingen ägnas Lindkvists egna undersökningar kring den romanska stenskulpturens betydelsebildning. Medeltida konst är mångtydig och har ofta flera möjliga tolkningsnivåer som riktar sig till olika typer av betraktare. Genom att bryta ner det omfattande materialet i nio olika perspektiv lyfter författaren på ett lyckat sätt fram hur betydelser kan gestaltas på olika nivåer. Beroende på om man tolkar en bild utifrån exempelvis bildrum, inramning, gestaltningar av det synliga och det sinnliga, gester eller figureernas genus, kan också förståelsen för en bilds teologiska budskap fördjupas, förändras, bli mer komplext och mångtydigt. Inom de angivna perspektiven ges även utrymme för tolkningar av motiv som inte har en skriftlig förlaga, exempelvis djur- och växtornamentik.

En central aspekt i avhandlingen är just betydelsen av rummet för bilderna och den gräns mellan kyrkligt och världsligt som det visuella därmed kan sägas representera. Att performati-

va läsningar görs på medeltida material är numera nästan en självklarhet, eftersom det möjliggör att både den rumsliga och den praktiska kontexten beaktas. När man går in i en kyrka kan portalen vara utsmyckad med bildrika program, liksom även dopfunten som genom dopets liturgi inviger den nyfödde i kyrkans hägn; två exempel på hur man också genom betraktande av bilder kan passera gränsen mellan det kyrkliga och det världsliga. Att uppmärksamma denna rörelse över gränsen, den s.k. liminaliteten, är av betydelse för förståelsen av bildprogrammets budskap. Det huvudsakliga budskapet av bilden, vilket i medeltida konst vanligtvis är inkarnationen och/eller frälsningen, förändras inte av att uppmärksamma liminaliteten. Däremot kan man enklare synliggöra vad i det huvudsakliga budskapet som ligger i fokus för berättandet. Situationen gör att man riktar in bildprogrammets motiv, figurer och detaljer mot tänkta betraktare. Det är dessa visuella kvaliteter som Lindkvist försöker skriva fram och tydliggöra.

När konstvetare vill genomföra den typ av analyser som utmärker avhandlingens huvuddel, blir bildernas alla detaljer viktiga och betydelsebärande. Läsaren ges här noggranna redogörelser för alla de olika motiv som baserats på ett mycket stort urval empiri. Framställningen är klar och redlig, och det är för läsaren spännande att följa med och se hur den medeltida bildvärlden vecklas ut i all sin mångtydighet utifrån till synes enkla figurer. I marginalerna har i alla fall jag antecknat många utropstecken och kommentarer som ”intressant”, tillsammans med frågor på några ställen där jag velat veta ännu mer eller gå i dialog med författaren.

Emellanåt kan Lindkvist dock falla på eget grepp och framställa tendentiösa slutsatser liknande dem som med rätta kritiserats i den historiografiska delen, men detta får verkligen ses som en randanmärkning. En kritik som kan riktas mot avhandlingen är att genusperspektivet endast behandlar kvinnofigurer med jungfru Maria i fokus, på grund av hennes stora teologiska betydelse. Här hade den normerande mansfiguren också varit värd att belysa med samma noggrannhet, för att ytterligare spetsa ar-

gumentationen och fördjupa förståelsen. Också ett tema som etnicitet, främst i framställningar av judar och romerska soldater, hade potentiellt fördjupat diskussionen än mer kring medeltida bildbetydelser, men jag har full förståelse för att arbetet måste begränsas.

Avslutningsvis kan konstateras att detta är en välskriven och tillgänglig studie som passar både den som vill fördjupa sig i Gotlands romanska stensulptur, medeltidens bildvärld, eller i den svenska konstvetenskapens utveckling inom och genom medeltidsforskning. Den bidrar även med internationell forskningshistorisk kartläggning och förmedlar mängder av läsefrukter för den intresserade att studera vidare. Ibland är det nödvändigt att låta forskningsprojekt ta tid – annars skulle aldrig avhandlingar med motsvarande bredd och djup som denna publiceras.

Ann-Catrine Eriksson, Umeå

Leidulf Mydland: *Skolehuset som kulturminne. Lokale verdier og nasjonal kulturminneforvaltning*. Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet. Göteborg 2015. 255 s., ill. ISBN 978-91-7346-821-3.

Den norske kulturforskaren Leidulf Mydland har varit verksam vid Norsk institutt for kulturminneforskning/NIKU. Han har framlagt en svensk doktorsavhandling vid Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet om norska skolhus som kulturminnen. Grundstommen i avhandlingen utgörs av sex artiklar som författaren tidigare publicerat separat i olika tidskrifter under åren 2006–2014. De utgör var och en ett huvudkapitel. Det rör sig alltså om en sammanläggningsavhandling. Fyra av artiklarna är skrivna på norska och två på engelska. Eftersom de tryckts i oförändrat skick i avhandlingen är författaren medveten om att det finns en del innehållsmässiga överlappningar och upprepningar. Enligt min mening är de alltför många jämfört med om en nyredigering hade skett av texterna. Inlednings- och avslutningskapiteln (s.